

ISSN 2181-7324

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

XABARLARI

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
YO'NALISHI

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА НУУЗ

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА НУУЗ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

**JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN**

**2025
1/4/1**

**Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi**

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Suleymanov R.X. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Musayev N.U. – t.f.d., prof.

Urakov D.J. – t.f.d., prof.

Xolikulov A.B. – t.f.d., prof.

Yermetov A.A. – t.f.d., prof.

Zuyev A.S. – t.f.d., prof.

Jesus Fuensanta. – t.f.d., prof

Muxamedova D.G. – psix.f.d., prof.

Karamyan M.X. – psix.f.d., prof.

Rasulov A.I. – psix.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Sobirova U.F. – sots.f.d., prof.

Xudaykulov H.J. – ped.fan.d., prof.

Miroslav Ballay – PhD, prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sadullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Abdurahmonova N.Z. – fil.f.d., prof.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., dots.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

Tarix

Berdiyeva T. “Abdullanoma” asarida Surxon-Sherobod vohasining O’rta asrlar tarixi yoritilishi va uning arxeologik manbalar bilan qiyosiy tahlili.....	4
Biykuziyev A. Antik davrda Hindistonning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyoti tarixi	8
Dilmurodov F. Qayta qurish davrida O’zbekiston SSRda iqtisodiy tanglikning vujudga kelish sabablar	11
Jiyanbekova Sh. 1970-1991 yillarda Samarqand viloyatida kutubxona ishi tarixi (A.S.Pushkin nomidagi Samarqand viloyat axborot-kutubxona markazi misolida).....	14
Mamatov Sh. Rivojlangan O’rta asrlarda Choch vohasidagi qishloq aholi maskanlari: tarixiy-geografik tahlil	17
Nurqulova O. Turkiston o’lkasida matbuot va matbaa ishlari tarixidan	20
Safarov A. Irrigator kadrlar tayyorlash borasidagi qarorlar tahlili	23
Xayrullayeva M. O’zbekiston agrar soha olimlari faoliyatiga nazar	26
Shoyimov S. Afg’on urushida sovet armiyasi tarkibidagi o’zbekistonliklarning dastlabki harbiy harakatlarda ishtiroki	29
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayev A. Gradient boosting metodi vositasida o’zbek tili matnlarini sentiment tahlil qilish	32
Абдуллаева М. Методика “5Р” развития профессиональной компетентности будущих врачей в преподавании предмета “Педиатрия”	35
Azimova S. Yakkakurash sport turlariga ixtisoslashgan mashqlar orqali oliy ta’lim muassasasi talabalarining chidamlilik sifatini oshirish samaradorligi	38
Алияева Ш. Современные методы преподавания русского языка в ВУЗах физической культуры и спорта.....	41
Andayeva Sh. Talabalarda milliy qadriyatlar tarixini o’rgatish metodikasini takomillashtirish pedagogik muammo sifatida	44
Аскарова М. Изучение потребностей семей воспитывающих детей с церебральным параличом	47
Axmedov X. O’zbekistonda davlat kadrlar siyosatining o’zgaruvchan xususiyatlari	50
Axmadjanov O. Bugungi yoshlar va global tarmoq.....	53
Ahmedov F. Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyatini mafkuraviy xurujlardan himoya qilish masalasi.....	56
Axmedova E. Bo’lajak shifokorlarda “Pediatriya” fanini o’qitishda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi	59
Ashirova A., Yusupov D. Neyrotarmoq texnologiyasi asosida baholash jarayonini avtomatlashtirish	62
Baqoyeva G. Plotinning ontologik qarashlarida borliqning ierarxiyasi.....	65
Baxriddinov D. O’quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda akmeologik yondashuvning samaradorligi	68
Boymatov B. Maktab o’quvchilarida kreativ fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlar	70
Botirova N. Interaktiv yondashuvlardan foydalanib talabalarining bilimlarini hisoblash eksperimentlaridan orqali rivojlantirish.....	73
G’aniyeva N. Ta’lim jarayonida talablarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	76
Janbayeva M. Bo’lajak boshlang’ich ta’lim o’qituvchilarining kasbiy mobilligini shakllantirishning nazariy asoslari	79
Jumonzorov D. Articulate dasturi yordamida elektron o’quv kurslarning pedagogik samaradorligini oshirish	82
Инсанова Г. Формирование коммуникативных учебных действий учеников начальных классов на уроках русского языка.....	85
Каноатова Ф. Важность исследования развития женского предпринимательства в Узбекистане.....	88
Karakulova U. Talabalarda emotsional intellektning o’quv motivatsiyasiga ta’siri	91
Kyrgyzbayev M., Nosirbekov K. Technologies for developing an effective electoral campaign strategy.....	94
Комилов М. Влияние сми на развитие политической культуры молодежи	97
Kurbonov X. Yoshlarni uy-joy bilan ta’minlashga qaratilgan siyosat natijalari	100
Kurbanova A. Kino san’at ta’limida raqamli transformatsiyani joriy etish dolzarb pedagogik muammo sifatida	102
Kuchkarova O. O’smir qizlarni ijtimoiy shakllanishida kitobxonlikning o’rni.....	105
Qaynarova I. Evristik ta’lim texnologiyalari asosida boshlang’ich sinf o’quvchilarining o’quv-bilish faolligini rivojlantirish.....	108
Quvvatov S. Turmush estetikasining shakllanishida moda va dizaynning tutgan o’rni xususida ba’zi mulohazalar	111
Qurbanov U., Nutfullayev Sh. Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	114
Qurbanova M. O’zbekistonda demografik jarayonlar evolyusiyasi va dinamikasining ijtimoiy falsafiy tahlili	117
Latipova G. Malaka oshirish tizimida tinglovchilarning shaxsiy-kreativ salohiyatini rivojlantirishning amaliyotdagi holati	120
Madaminova N. Ingliz tilida o’qitish vositasi sifatida monologlardan foydalanishning muvaffaqiyatli strategiyalari	122
Madrahimova F., Egamov Y. Yoshlarning ma’naviy-axloqiy barkamollikka va kamolotga erishishida jismoniy tarbiya sportning o’rni va ro’li	125
Mamataliyeva X. Enhancing english language learning through collaborative teaching strategies.....	128
Maxsudjonova A. Mahmudxo’ja Behbudiyning falsafiy qarashlari	132
Mirzayeva S. Madaniyatlar aro kompetensiyani rivojlantirish uchun matnlar aro va kontekstual tahlil usullaridan foydalanish samaradorligini baholash	135
Mirzamurodova S. Yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan	137
Мирханова Н., Кабулнязова Г. “Сравнительный анализ системы политического управления в “Уложениях Темур” и в произведении Монтескье “О духе законов”	140
Mo’minova G. Boshlang’ich sinf ona tili darslarida lingvistik kompetentlikni shakllantirishda lingvistik vazifalarni qo’llash.....	143
Muradkasimova K., Baybabayeva Sh. “Flipped learning” texnologiyasi ta’lim jarayonidagi konstruktiv mexanizm sifatida.....	146
Muratova Sh. Ongning paydo bo’lishi, uning ijtimoiy tarixiy mohiyati.....	150
Najmiddinova M. O’smirlarda eksteremal vaziyatlarda adekvat qaror qabul qilishning psixologik mexanizmlari.....	153
Normurodova B. Ta’lim jarayonidagi darslarini o’qitishda integratsiyalashgan darslar samaradorligini oshirish va fanlararo aloqadorlikni ta’minlash.....	156
Norsafarova Z., Omonov B. Jamiyatimizni zararli g’oyalardan himoya qilish bo’yicha muhim vazifalar.....	158
Nurullayev Q. Mahalliy vakillik organlarining byudjet jarayonini nazorat qilish faoliyati tushunchasi va o’ziga xos xususiyatlari	161
Ochilov S. Hazrat Alining ilm fazilati va ilm egallash haqidagi fikrlari	163
Rajabboyev A. Tarbiyasi “qiyin” o’smirlar va ularning psixologik tavsifi	166
Rasulov R. O’zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar dunyoqarashi siyosiy ijtimoiylashuviga ta’siri	169
Rasulova G. Adabiy ta’limda ish daftari – o’quv topshiriqlari tizimini tashkil etish shakllaridan biri sifatida	172
Ro’zikov M. Parametrlar matematik masalalarni yechishning ilmiy-metodik asoslari	175

Rustamov R. Targ'ibotning zamonaviy jamiyatdagi roli	178
Sagindikov J. Yoshlarning ma'naviy yuksalishi va komil inson bo'lib tarbiyalanishida milliy g'oyaning falsafiy ahamiyati	181
Tadjibayev Z. Jamiyatda ijtimoiy apatiya fenomeni: sabablar va oqibatlar	184
Toshev Sh. O'zbekiston va Fransiya aloqalarining rivojlanishida madaniy diplomatiya omili	187
To'rayeva N. Xalq rivoyatlari orqali talabalarda milliy qadriyatlarni va madaniyatni targ'ib qilish metodikasi	189
Turdaliyeva U. Pedagogik interaktiv treninglar orqali bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish	191
Turemuratova A. Zamonaviy ta'limda ko'p vektorli pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarning kolleborativ ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy mexanizmlari	194
Tursunova S. Kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quvchilarning kreativ kompetentligini rivojlantirish metodikasi	197
Tuxtaxo'jayev X. Pedagogika oliy ta'lim muassasalaridagi jismoniy madaniyat mashg'ulotlarida individuallashtirish darajasini aniqlash	199
Umarqulov X., Allambergeneva P. Empowering children's world outlook through media literacy and educational journalism	203
Urazov A. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini tadqiq etilishi	206
Utamuradov A. Yangi O'zbekiston barqaror taraqqiyotining ayrim ijtimoiy-siyosiy omillari	209
Farmonov O'. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy faoliyatga tayyorlashni tashkil etish mazmuni	213
Xayrullayeva Z. Shaxsga ijtimoiy guruhlar ta'sirining psixologik mexanizmlari va ijtimoiy bosimning nazariy talqinlari	216
Xonkulov U. Trigonometrik tenglamalarning berilgan oralikka tegishli ildizlarini topish usullari	219
Xujayev M. Отношение Мирзо Улугбека к философии	223
Xujayarova N. Inklyuziya global ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida	226
Xaidarov R. Alisher Navoiyning komil inson konsepsiyasi va yangi O'zbekistonda ma'naviy-madaniy hayot uyg'unligi	229
Hamrayev S. Mamlakatimizning hozirgi davrdagi yangilanishi jarayonida mulkdorlik tamoyillarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	232
Egamberdiyev J. Onlayn o'yinlar – o'spirin shaxsi kamolotini sekinlashtiruvchi omil sifatida	235
Erjanova G., Raxmatulloyeva S. Shaxsning xulq-atvori, qadriyatlari, dunyoqarashi, shaxsiy rivojlanishi va boshqa odamlar bilan munosabatlarni shakllantirishda oila tuzilishining roli	238
Eshbekov B. Siyosiy kommunikatsiya va internet kommunikatsiyasi: siyosiy-nazariy yondashuv	241
Yusupova N. Reforms to improve the quality of higher education today – as a factor of social development	244
Yusupova N. O'zbek etnomusiqasining estetik mohiyatining asosiy jihatlari	247
Filologiya	
Авлакулов Я. Лингвистическое изучение материала собственных имён узбекского языка	250
Alautdinova K., Ganiyeva D. "Exploring linguistic markers of gender: a comprehensive analysis"	253
Allayarova M. Badiiy ijodkorlik jadidlarning milliy o'zlikni anglashning ma'naviy quroli sifatida	256
Anvarova F. Den Brauning "Farishtalar va iblislar" asarida qo'llanilgan "Hell" va "Damn" so'zlarining semantik tahlili	259
Achilova G. Ona obrazining o'zbek va jahon adabiyotidagi tarixiy ildizlari	262
Bozorov O. Iqbol Mirzoning "Bonu" romanida tarixiy – ijtimoiy voqelik tasvirining o'ziga xosligi	265
Бурниева Р. Этапы развития образа ребёнка в узбекской литературе (советский период, период независимости)	268
Davletova Sh. Ramz, majoz, timsol birligining badiiy asar strukturasi	271
Davronova N., Alautdinova K. Analysis of linguistic practices in transport announcements	273
Zaripova D. "Digital technologies: how a university's website and brand shapes its reputation and ranking"	276
Ismailova K. Elements influencing the development of creative thinking and poetic interpretation	279
Kuchkarov I. Tilshunoslikda ekstralingvistik omil asosida so'z o'zlashtirish	282
Qozoqboyeva D. Turli tizimli tillarda lor terminlarining xalq va ilmiy tilda qo'llanilishi va farqlari	285
Qurbonova Sh. Jahon adabiyotida urush va jang tasvirlari yo'qotilgan avlod konsepsiyasi	288
Mardanov U. Oydin Hojiyeva she'rlarida qo'llangan sohaviy terminlar lingvopoetikasi (ma'danshunoslik terminlari asosida)	291
Maxamatxo'jaeva G. Baynalmilal so'zlarning tarjima muammolari (ingliz, o'zbek va rus tillari misolida)	294
Mirzabayev S. Qoraqalpoq Esse matnlarida metaforalarning uslubiy xususiyatlari	296
Mirzayeva S. Mimemik matn tushunchasi va uning lingvistik xususiyatlari	299
Nurutdinova M. Onlayn mediani o'rganishda meta tahlil amaliyotidan foydalanish	302
Ro'ziyev Q. O'zbek tilida taom va non komponentli iboralarning lingvomadaniy tahlili	305
Rustamova Sh. Tilning madaniy kontekstdagi roli (tarjimada)	308
Salisheva Z. O'zbek tilini xorijliklarga o'qitishda audio-video materiallardan foydalanish	311
Солнцева М. Некоторые фонетические явления слов в английском и узбекском языках	314
Tog'aymurodova S. Ingliz tilidagi muqobilsiz leksikaga oid so'zlarni o'rganishdagi muammolar	317
Tursunova S. Erkin A'zamning "Shoirning to'yi" qissasida ifodalangan ironiyalar tahlili	320
Faxritdinova D. Tabrik nutqi aktining vazifaviy-uslubiy tadqiqi	323
Xidirova M. Ingliz tilidagi yovvoyi sudralib yuruvchi hayvonlar nomlarining lingvistik va statistik tahlili	326
Xolboyev M. O'zbek tilida o'zlashma so'zlar tavsifi	329
Hamzayeva Z. "Tess d'urbervillar" va "Bonu" romanlarida sof va jamiyatda ustuvor axloqiy tamoyillar ziddiyati	332
Choriyeva R. Salohiddin Toshkandiyning "Temurnoma" asari leksikasining o'rganilish tarixidan	334
Shokirova D. Qiz bolalar nutqining leksik-semantik xususiyatlari	336
Shukurova S. Sharq va g'arb adabiyotida suitsid shakllari va ularning qiyosiy falsafiy-estetik tahlili	339
Ergashova B., Maugeri G. Til o'rganishning ikki muhim omili: oliy ta'lim talabalarining tajribasi	342
Yuldashev E. Komil Xorazmiy ijodidagi o'xshatishlar tahlili	345

UDK:373.3.374

Iqbol QAYNAROVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: iqbolqaynarova1981@gmail.com

PhD O'.Farmonov taqrizi asosida

DEVELOPMENT OF LEARNING ACTIVITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON HEURISTIC EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Annotation

Heuristic and research methods require students to have the skills and abilities to organize high-level cognitive activity that acquires a creative nature. This technology is intended for primary school students. In Ancient Greece, heuristics meant the educational system taught by Socrates, that is, the teacher guided the student to think in order to independently solve problems. Heuristic learning allows the student not only to acquire knowledge, but also to evaluate personal learning goals, methods of mastering the subject being studied, forms of expressing educational results, and assessment.

Key words: Heuristic education, heuristic function, creative activity, activity, flexibility of thinking, criticality, development, educational activity.

РАЗВИТИЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ЭВРИСТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

Эвристические и исследовательские методы требуют от учащихся наличия навыков и умений организовать познавательную деятельность высокого уровня, приобретающую творческий характер. Данная технология предназначена для учащихся младших классов. В Древней Греции под эвристикой понимали образовательную систему, которой учил Сократ, то есть учитель направлял ученика к размышлению для самостоятельного решения проблем. Эвристическое обучение позволяет учащемуся не только приобретать знания, но и оценивать личные цели обучения, способы освоения изучаемого предмета, формы выражения образовательных результатов, оценки.

Ключевые слова: Эвристическое воспитание, эвристическая функция, творческая активность, активность, гибкость мышления, критичность, развитие, учебная деятельность.

EVRISTIK TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH FAOLIGINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Evristik va tadqiqotchilik metodlari o'quvchilardan ijodiy xususiyat kasb etuvchi yuqori darajadagi bilish faoliyatini tashkil eta olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishni taqozo etadi. Bu texnologiya boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan. Qadimgi Yunonistonda Evristika deganda Suqrot tomonidan o'qitiladigan o'quv tizimi tushunilgan, ya'ni o'qituvchi o'quvchini muammoni mustaqil hal qilish uchun fikrlashga yo'naltirilgan. Evristik o'qitish o'quvchiga nafaqat bilimlarni egallash, balki mashg'ulotlarning shaxsiy maqsadlari, o'rganilayotgan fanni o'zlashtirish yo'llarini, ta'lim natijalarini ifoda qilish shakllari va baholash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Evristik ta'lim, evristik funksiya, ijodiy faoliyat, faoliyat, fikrlashning moslashuvchanligi, tanqidiylik, rivojlanish, o'quv-bilish faolligi.

Kirish. Jahonda ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, bo'lajak mutaxassislarining ta'limning zamonaviy paradigmali va yondashuvlari asosida ta'lim olishlarini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Pedagogik loyihalashtirish va modellashtirish texnologiyalarini takomillashtirishga oid tadqiqotlar dunyoning yetakchi universitetlarida Association for Educational Communications and Technology – AECT (AQSH), Belfield pedagogical university (Germaniya), National Advice on pedagogical technology (Angliya) olib borilayotganligiga qaramay ta'lim jarayonida boshlang'ich ta'lim fanlarni integratsiyasini ta'minlash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda.

Axborot, pedagogik va turli xil telekommunikatsion texnologiyalardan keng foydalanish XX asrning ikkinchi yarmiga xos bo'lib, hozirgi kunda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida uchinchi texnologik inqilob yuz bermoqda. Yangi texnologiyalarning sanoat va qishloq xo'jaligida paydo bo'lishi, hisoblash mashinalarining yaratilishi axborot olamining shakllanishi va yuqori texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Natijada inson tomonidan qayta ishlanadigan va qo'llaniladigan axborot hajmi keskin ortib ketdi. Texnologik inqilob va undan keyingi sanoat jamiyatining paydo bo'lishi

insonga qo'yiladigan funksional talablarning o'zgarishi bilan bir qatorda ta'lim tizimidagi o'zgarishlarga ham olib keldi.

Zamonaviy sharoitda nostandart fikrlovchi ijodkor insonni tarbiyalash birinchi o'ringa chiqmoqda. Agar avvallari bor kuch o'quvchilarning bilimlarini kengaytirishga qaratilgan bo'lsa, bugungi kunda asosiy e'tiborni hayot tarzini yaratish, uni yaxshi tomonga o'zgartirish, malaka va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilmoqda. Demak, o'qish faqat kelgusidagi kasbiy faoliyat va hayotga tayyorgarlik bo'la olmaydi, u bir vaqtning o'zida ham ish, ham hayotga tayyorgarlik bo'lishi, tadqiqotchilik izlanishi, ishlab chiqarish mehnati, muloqotning turli shakllari bilan birlashishi kerak. Bu esa butun o'quv-tarbiyaviy jarayonning insonni rivojlantirishga yo'naltirilishi kerakligini bildiradi. Ta'lim nafaqat insonni bilimlar bilan qurollantirishi, balki uni shaxs sifatida rivojlantirishi, takomillashtirishi ham lozim [7].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Evristik ta'lim bevosita ijodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lib o'quvchilar o'quv bilish faolligini rivojlantirishda mantiqiy, tanqidiy, tahliliy, ijodiy fikrlashni shakllantirish omili hisoblanadi. O'zbek xalqi madaniyatining tarixida ham qomusiy olimlarimiz faoliyatida ijodkorlik muhim o'rin egallagan. Jumladan, Abu Rayxon al-Beruniy [1], Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy [5], Abu Ali ibn Sino [2], Abu Nasr Forobiy [3], Alisher Navoiy [4] va shu kabi buyuk qomusiy olimlar ijodiy faoliyatlarida bilish va uning inson kamoloti hamda jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatiga asosiy

e'tiborni qaratganlar. Shu sababli "Ilk Uyg'onish davri", "So'nggi Uyg'onish davri", O'rta Osiyoda ma'naviy yuksalishning "Oltin davri" degan terminlar fanda keng qamrovli o'rinni egallagan. Fanda Al-Xorazmiyning Sonlar nazariyasida buyuk inqilob qilganligi ("Algoritim" termini ul zot nomi asosida fanga kiritildi), Al-Beruniy va Al-Farg'oniyning qomusiy ilmlari hamda Yer shari to'g'risidagi ta'limotlari, Abu Ali ibn Sinoning tibbiyotning asoschisi ekanligi (meditsina termini bevosita ibn Sino nomida kelib chiqqanligi) va hokazo dastlabki akademiyalar va dorilfununlarning tashkil etilganligi ijodiy faoliyat mahsuli hisoblanadi [6].

Ushbu jarayonlar kishilik jamiyati taraqqiyotining hech bir bosqichida o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Jumladan, bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish bo'yicha sharoitlar davlatimiz tomonidan to'liq yaratilgan. Bu borada mutaxassis olimlarimiz tomonidan diqqatga sazovor ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, X.A.To'raqulov [143], R.Mavlonova [82], X.I.Ibragimov [63] ishlarida boshlang'ich ta'lim mazmunini modernizatsiyalash va ular asosida tayyorlanayotgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kabi pedagogik faoliyatga tayyorlash metodologiyasini boyitishning didaktik asoslari yaratilgan.

Pedagogika fanidan izohli lug'atda ta'kidlanishicha, "Intellektual mulk – ijodiy aqliy faoliyat mahsuli bo'lib, unga ixtirochilik va mualliflik manbai huquqi majmuiga kiruvchi, fan, adabiyot, san'at va ishlab chiqarish sohasida ijodiy faoliyatning boshqa turlari, adabiy, badiiy, ilmiy asarlar, ijrochi aktyorlar san'ati, jumladan, ovoz yozish, radio va televideniye asarlari, kashfiyotlar, ixtirolar, ratsionalizatorlik takliflari, sanoat namunalari, kompyuterlar uchun dasturlar, ma'lumotlar ombori, tovar belgilari, firma atamaları va boshqa aqliy mulk manbalari kiradi [10].

Pedagogika fanlari doktori, professor R.Mavlonova fikricha, "Fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan davrda bolalarning aqliy rivojlanish tezligi ham oshib borishi kuzatilmoqda. Natijada ta'limning umumiy darajasi ham oshayotganligi shubhasiz. Biroq, bizning nazrimizda, boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi jadallashtirish, o'zlashtirish jarayonini tezlashtirish bo'lishi kerak emas. U ta'limni ratsionalizatsiyalash, aqliy rivojlanishiga yordam beruvchi samarali ta'lim metodlarini qo'llash natijasi bo'lishi lozim" [11].

Natijalar. Boshlang'ich ta'lim tizimining asosiy maqsadi – turli hayotiy vaziyatlarda to'g'ri yo'nalish tanlay oladigan ijodiy shaxsni shakllantirishdan iborat bo'lib, bu ko'p hollarda boshlang'ich sinfdagi ta'lim jarayoniga bog'liq bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarga ishga qanday munosabatda bo'lishni o'rgatishlari ular kelajakda ijodiy fikrlovchi yoki shunchaki nafaol yaratuvchi shaxslar bo'lib shakllanishiga bog'liq bo'ladi. Boshlang'ich sinfdagi o'quvchilarning umumiy tayyorgarligining asosi yaratiladi va ular yuqori sinflarda takomillashtiriladi. O'quvchilarda ijodiy fikrlash, faol harakat qilish va oson moslashuvchanlik kabi sifatarni shakllantirishni birinchi sinfdan boshlash zarur.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchisida ijodiy fikrlash uch bosqichda rivojlantiriladi: I bosqich 5-7 yoshga mos keladi va ko'rish-xatti-harakatli fikrlashning rivojlantirilishi bilan bog'liq; II bosqich 8-11 yoshga mos keladi va fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan; III bosqich 11-14 yoshga mos kelib, evristik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan [12].

Dastlabki ikki bosqich, odatda, maktabgacha va maktabda o'qitishning boshlang'ich davriga to'g'ri keladi. Aks holda maktabning o'rta bo'g'inida ishni ko'rish-harakat orqali fikrlashni rivojlantirishdan boshlashga to'g'ri keladi, chunki pedagog-psixolog olimlar o'z tadqiqotlarida fikrlashni rivojlantirish izchilligi ko'rish-xatti-harakatli fikrlashni rivojlantirishdan ko'rish-obrazliga va so'ngra fikrlashning so'zli-mantiqiy turlariga o'tishi kerakligini va bu bosqichdan sakrab o'tish mumkin emasligini isbotlab berganlar.

Fikrlashning har bir turini rivojlantirish uchun o'zining senzetiv davri mavjudligini hisobga olib, ijodiy fikrlashni shakllantirish bo'yicha maktabning o'rta bo'g'inida boshlangan ishlar boshlang'ich maktabdagiga nisbatan kamroq samarali va ancha murakkab bo'ladi, degan xulosaga kelish mumkin.

Nafaqat ijod, balki faollik ham, shaxsning oson moslashish layoqati ham bolalikda shakllanadi. Bola bolaligidanoq panada bo'lishga, zaruratsiz o'z fikrini aytmaslikka o'rganib qolsa, keyinchalik ham u shundayligicha qoladi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilari agar o'qituvchi shunga rag'batlantirsa va yo'naltirsa, o'z faoliyatiga ehtiyojlarni va imkoniyatlarini aniqlash, zarur axborotni topish va qo'llash, o'z ishini rejalashtirish va yuzaga kelgan masalalarni hal qilish, o'z faoliyatini baholash va tuzatish qobiliyatiga ega bo'ladi [13]. Biz o'qitish jarayoni bajariladigan amallarni diktant yo'li bilan yozdirib amalga oshiriladigan mehnat darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning reaksiyalarini kuzatishimizga to'g'ri kelgan. O'qituvchining masalani yechish yo'llarini o'ylab ko'rish, bajarilishi lozim bo'lgan ishlarning rejasini tuzish va shunga o'xshash boshqa takliflarga ular ajablanish va norozilik bilan javob berar edilar, axir ular dars jarayonida ular savollarga javob berishlari emas, balki fikrlash lozimligini aytar edilar. Shunday qilib, ko'p narsa o'qituvchining o'qish jarayonini tashkil qilishiga, o'quvchining faol intellektual va amaliy faoliyatga jalb qilinish darajasiga bog'liq ekan. Birinchi sinf o'quvchilariga o'z munosabatlarini o'zgartirishlari va berilgan topshiriqlarini bajarish maqsadini tushunishlari uchun bor-yo'g'i ikkita dars kerak bo'ldi. Ishni amallar ketma-ketligida bajarish me'yorga aylanib qolgan uchinchi sinfdagi vaziyatni tuzatish qiyinroq bo'ladi. A.I.Savenkovning ta'kidlashicha, "har bir faoliyat ijodkorlik emas, balki har qanday ijodkorlik faoliyat hisoblanadi". Faoliyatning o'zi ijodiy jarayonning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi [14].

Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish jarayonini o'quv maqsadi bilan bog'liq holda pedagogik jihatdan ta'minlanishi ham muhim didaktik ahamiyatga ega. Bunda:

1. O'quvchiga taqdim etiladigan topshiriqlarda uning yutuqlari, ijodiy tahlil natijalari, o'quvchi kuchini umumlashtirish imkoniyatlari, unda shakllangan tajribalar va kognitiv yo'nalish o'z ifodasini topishi kerak.

2. O'qituvchi ta'lim maqsadi bilan o'quvchilarning imkoniyatlari, o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasi o'zaro mutanosibmi? – degan savolni o'z oldiga qo'ya olishi lozim.

Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish jarayonida mazkur o'quv vaziyatini kommunikativlik, muayyan faoliyatga yo'naltirilganlik jihatidan ta'minlash ham alohida ahamiyat kasb etadi. Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish jarayonida birinchi navbatda o'quvchining shaxsiy taraqqiyoti ta'minlanishi zarur. Bu tipdagi o'quv jarayonlarida o'quvchi bilan o'qituvchi, o'quvchi bilan o'quvchilar orasida o'zaro muloqot, dialog tarzidagi suhbat, fikr almashish uchun qulay pedagogik vaziyat vujudga keltirilishi talab etiladi. O'quv-biluv jarayonida o'quvchining shaxsiy rivojlanishi uchun ahamiyatli bo'lgan natijalar qo'lga kiritiladi. Ushbu natijalardan kelib chiqqan holda o'qituvchi o'quv jarayonining o'quvchining ijodkorligi nechog'li yo'naltirilganligini aniqlab olishi va baholashi lozim. Shunga ko'ra o'qituvchi ta'lim maqsadiga erishish uchun nima qilish kerakligi, qanday metodik ko'rsatmalar zarurligini belgilab oladi.

Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish jarayoni samaradorligini ta'minlashda kasbiy mahoratga ega bo'lgan o'qituvchilarning o'zaro hamkorligi, bir-birlarining tajribalaridan ijodiy foydalana olishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda tajribali o'qituvchilarning o'zaro maslahatlashuvlari, suhbatlarini tashkil etish muhimdir.

Ta'lim jarayoni evristik va undan keyingi ijodiy darajalarga erishganida, yuqori darajadagi muammoli, muammoli-rivojlantiruvchi ta'lim, vaziyatlarni tahlil qiluvchi topshiriqlar, ishchanlik o'yinlari kabi metodlar, shuningdek, mustaqil ishlar, muammoli o'quv topshiriqlaridan foydalanish mumkin.

Ta'lim maqsadini belgilashda pedagogik texnologiyalar nazariyasiga tayanuvchi o'quvchilar o'zlashtirishining boshlang'ich, algoritmik, evristik hamda ijodiy darajalariga tayanib ish ko'rish lozim bo'ladi. Muayyan pedagogik texnologiyaning tanlanishi rejalashtirilgan mashg'ulotda qaysi

darajadagi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish nazarda tutilganligiga bog'liqdir.

Boshlang'ich va algoritmik xarakterdagi darajalar produktiv (ijodiy) bilim va ko'nikmalarni aniqlash uchun mezon vazifasini o'taydi. O'zlashtirishning ushbu darajalarini aniqlashga yordam beruvchi texnologik jarayonni ijrochi texnologiya deb atash mumkin. O'quv materialini esda saqlab qolish hamda ko'nikmalarni hosil qilishga yo'naltirilgan faoliyat darajasi o'quvchilarning reproduktiv va produktiv faoliyatlarini uyg'unlashtirishni talab qiladi. Mazkur holat o'quv jarayonini tashkil etishga muammoli rivojlantiruvchi texnologiyani tadbiq etilishi bilan amalga oshadi. Ushbu texnologiya asosida ta'lim jarayonini tashkil etish ta'lim oluvchilarni o'quv materialini tahlil qilish, mashg'ulotlarda o'z mustaqil fikrlari bilan qatnashish, munozara hamda ishchanlik o'yinlarida faol ishtirok etishga o'rgatishi lozim.

Muhokama. O'qituvchi pedagogik mahoratini aql-idroki, tafakkuri, ijodiy faoliyatisiz yaratib va takomillashtirib bo'lmaydi. O'qituvchi ijodiy faoliyatining har qanday turida ayni bir vaqtning o'zida uning ham aqliy, ham jismoniy mehnati obyektiv ravishda ishtirok etadi. Ijodiy faoliyat o'qituvchi hayotining negizi hisoblanadi. O'qituvchi miyasida har qanday fikr, hech qanday qarash va tushuncha o'z-o'zidan tug'ilmaydi hamda rivojlanmaydi. Balki ularning hammasi ma'lum darajada ijodiy fikrlar bilan bog'langan.

Inson yoki jamoaviy faoliyat shakli – avval mavjud bo'lmagan ammo sifat jihatidan yangisini yaratish, rag'batlantirish yo'li hisoblanadi. Ijodiy faoliyatning asl mahsuloti nostandart gipotezani shakllantirish, noan'anaviy bo'lgan muammoli vaziyat elementlarining o'zaro bog'liqligi, bevosita bog'liq elementlarni jalb qilish, ular o'rtasida o'zaro bog'liqlikning yangi turlarini o'rnatish hisoblanadi. Buning uchun zaruriy shartlar sifatida - fikrlashning moslashuvchanligi (hal qilish usullarini o'zgartirish qobiliyati), tanqidiylik (samarali

bo'lmagan strategiyalardan voz kechish qobiliyati), tushunchalarni birlashtirish va uyg'unlashtirish qobiliyati, idrokning yaxlitligi. Ijodiy qobiliyatlarning yaratilishi o'ziga xos bo'lib ijodkorlik katta va yorqin iste'doddan tortib nozik va mukammalgacha bo'lganlarni o'zi ichiga oladi. Ammo ijodiy jarayonning mohiyati hamma uchun bir xil bo'lib ijodning o'ziga xos mazmunida, yutuqlar ko'lamida va ularning jamiyatdagi ahamiyatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish pedagogik jihatdan asosan ikki yo'nalishda ta'minlanadi:

1. O'quvchi shaxsini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini qo'llash.

2. O'quvchini ta'lim jarayonida uzluksiz rivojlantirish va pedagogik-psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash orqali.

Maktab ta'limi jarayonida qo'llaniladigan o'quvchi shaxsini ijtimoiy jihatdan shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasini ijtimoiy-pedagogik hamda madaniy jihatdan yo'naltiruvchi vositalar: o'quvchilarning ijtimoiy xulq-atvori, egallagan bilimlari, ularni uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv materiallari, o'quvchi bilan o'qituvchining hamkorligi kabilar.

Evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishda intellektual sifatlarini takomillashtirishga ham qaratilishi lozim. Evristik ta'lim texnologiyalari muntazam qo'llanilgan sinflardagi o'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari ularda o'ziga nisbatan ishonch, intiluvchanlik, insonparvarlik, mas'uliyat, javobgarlikni his etish, yutuqlarga intilish, bardosh, yangiliklar yaratishga intilish kabi ijobiy sifatlar qaror topganligini ko'rsatdi. Shunga ko'ra evristik ta'lim texnologiyalari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faolligini rivojlantirish o'qituvchining pedagogik mahoratiga ham bog'liq.

ADABIYOTLAR

1. Абу Райхон Бериуний. Ўйлар. Ҳикматлар. Шеърлар. – Т.: Ёш гвардия, 1973. – 134 б.
2. Мухаммад ибн Мусо Ал-Хоразмий. Танланган асарлар: математика, астронимия, география. – Тошкент: Фан, 1983. – 472 б.
3. Абу Али ибн Сино. Мен англаган дунё / Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов. – Тошкент: Шарк, 2012. – 272 б.
4. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: Мерос, 1993. – 187 б.
5. Алишер Навоий. Маҳбул ул – қулуб. // Мукамал асарлар тўплами. 15-том. – Тошкент: Фан. 2001. – 310 б.
6. Фалсафа қомусий луғат. “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”. – Т.: “Шарк” НМАКБТ, 2004. – 495 б.
7. Тўрақулов Х., Фармонов Ў. Саводхонлик асослари ва ҳисоблаш тафакқури. // “Бошланғич таълим” ж. – Тошкент, 2008. – № 5. – Б. 10-11.
8. Мавлонова Р., Раҳманқулова Н. Бошланғич таълимда педагогика, инновация, интеграция. Ўқув қўлланма, – Т.: Ғ.Ғулом, 2013. – 270 б.
9. Ибрагимов Х.И. Теоретические основы профессионального самовоспитания будущих учителей начальных классов (на примере педвузов): педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т., Қори Ниёзий номли ЎзПФИТИ, 1999.- 307 б.
10. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Ҳайдаров М., Ҳасанбоева О. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: “Фан ва технология”, 2008. – 480 б.
11. Мавлонова Р. Бошланғич таълим: мақсад, муаммо ва вазифа // “Маърифат” газетаси. – Тошкент: 2006. – 3 б.
12. Ибрагимов Р. Бошланғич синф ўқувчиларни билиш фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари.: Пед. фан. ном. ... дисс. автореф. –Тошкент: ТДПУ, 2005. – 22 б.
13. Жумаев М.Э. Ўқитувчининг ижодий шахс сифатида ривожланишида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг методик-математик тайёргарлиги. Монография. – Т.: Фан, 2009. – 240 б.
14. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению. -М.: «Ось – 89». 2006. 480 с.